

BOKANMELDELSE

Ingrid C. Nordli

Publisert i

Norsk logopedisk tidsskrift 4, 182-186, 1997

Norsk språklydlære med øvelser. Sammenligninger med engelsk, tysk og fransk.

Ingebjørg Skaug (1996) Cappelen Akademisk Forlag

For noe over ett år siden ble det på Cappelens forlag gitt ut en alternativ bok i språklydlære "Norsk språklydlære med øvelser. Sammenligninger med engelsk, tysk og fransk" av Ingebjørg Skaug. Boken kan ifølge forfatteren brukes på tre måter, "en lettlest alternativ lærebok i språklydlæren", "et oppslagsverk i logopedricks" og "et læremiddel med artikulasjonsvansker for elever der det måtte passe". Det er en god idé og en stor utfordring å skulle forene disse komponentene i ett verk, men dessverre viser boken seg å ikke svare til forventningene.

Allerede på den første målsetningen, "en lettlest alternativ lærebok i språklydlæren", mister forfatteren grepet. Det som er tatt med om språklydlære i boken, og som skal være basisen for resten av boken, er presentert på en alt annet enn tilfredsstillende måte sett ut ifra et fonetisk perspektiv. Det gjøres ikke rede for forholdet mellom grunnleggende begrep som "fonologi" og "fonetikk". Fonetiske lydtegn er til for å vise den faktiske uttalen, men forfatteren bruker fonemisk skrift gjennom hele boken for å illustrere uttale, hvilket er feil. Unntakene er [ʃ] som føres opp som beslektet tegn (skj-lyden) til /ʃ/, og [ʀ] og [ʁ] som beslektede tegn til /r/, (s. 5, 145, 147 og 155). Ingen av bokens figurer, som alle er laget av forfatteren selv, relateres til tidligere arbeid, og det gis heller ingen opplysninger om at forfatteren selv har gjort de nødvendige undersøkelser som skal til for å komme med "sikre" opplysninger angående lydproduksjon. Mangelen på referanser i arbeidet er total, kun en litteraturliste er ført opp bakerst i boken. Forfatteren bruker en del symboler fra IPA's lydkart, som er en allerede etablert oversikt over lyder og lydproduksjon, men utelukker terminologien. Noen alternativ måte å illustrere lyd og lydproduksjon på presenteres ikke. Gjennom hele boken er det utallige ting en kan sette fingeren på. De mest iøynefallende forhold er som følger.

Presentasjonen av vokalene innledes med en figur (s. 10) som kan anses som en hovedfigur i boken (gjengitt her), og som er "et kart over tungeryggens høyeste punkt" (sitat). Den viser et hode og en hals i profil med en tunge som synes å være delt i to med en fremre og en bakre del forbundet med ulike vokaler. Det er plassert inn et radarlignende signal med sentrum midt på halsen og med bølger som sprer seg. Hva betyr det? I figurens neshule står det skrevet inn at "Ingen luft må lekke ut gjennom nesa", men hva da med de franske nasale vokalene? Å illustrere vokalproduksjon med et sagittalt snitt av hodet og hals slik forfatteren har gjort gir et ukorrekt bilde av vokalproduksjon. Og hva er belegget for alle de profiltegnene av tunga som viser dens stilling ved produksjonen av ulike vokaler, (bl.a. s. 15, 21, 29, 35)? Har forfatteren kommet fram til disse selv, og i tilfelle hvordan har hun gjort det? En figur under overskriften "Tungeryggen skal være senket og avslappet" (s. 123) er umulig å forstå, og for at man skal forstå hvordan man skal "lese med stor åpning bak i munnen" (sitat) mener forfatteren (s. 92) at man "må gjøre plass til en liten ball bakerst i munnen" (sitat), i følge figuren mellom tungerot og ganeseplet. Hvilket belegg har hun for å si dette?

Presentasjonen av vokalene domineres av gjentakelser på den måten at det som skulle kunne sies og illustreres én gang blir repetert for hver vokal. Beskrivelsene av vokalene forøvrig er ikke gjort på basisen av et klart definert system med faste holdepunkter som fungerer som referanseramme ved produksjon og gjenkjenning av vokaler, som f.eks. Daniel Jones' kardinalvokalsystem. Dette er et stort minus for fremstillingen. Det er derfor uvisst hva som gir forfatteren grunnlag til f.eks. å si at "Hulrommet bakerst i munnen skal være stort ved produksjonen av /a/" (s. 19), når det verken gjennom beskrivelse eller figur gis opplysninger om når dette hulrommet skal være stort, om lyden er uttalt i isolasjon eller i sammenhengende tale, eller hvor stedet 'bakerst i munnen' faktisk er.

Forfatteren er av den mening at "alle ustemte vokaler blir /h/" (bl.a. s. 15, 21, 29). Dette er feil. /h/ er et fonem som i norsk tale manifesteres av [h], som er en *konsonant* med beskrivelsen ustemt glottal frikativ. De ustemte vokalene hører hver især til ulike vokalfonem, f.eks. hører de ustemte vokalene [ɘ] og [ɛ] til fonemet /e/ på lik linje med de stemte [e] og [ɛ], og alle disse fire er varianter av fonemet /e/.

Det er ikke gått opp noen grense mellom ortografi og fonemisk skrift, men det er en konstant sammenblanding av lyd og bokstav, som f.eks. T og /t/ (s. 104). Hva er hensikten med dette? Forfatteren sier blant annet at "Flere konsonantlyder sammen uttales ofte ikke lydrett" (s. 87), og at "G er en bokstav som ikke alltid uttales lydrett" (s. 203). Men hvordan uttales de da?

Konsonantene i østnorsk listes opp til å være 24 stykker (s. 86), men i beskrivelsen av hvor i munnen og på hvilken måte disse lages (s. 88-90) tas bare 22 av konsonantene med. Hvorfor? Som ved vokalene er heller ikke beskrivelsen av konsonantene gjort ut ifra et system med faste referansepunkter, noe som gjør fremstillingen uoversiktlig.

Det er ingen egen overskrift for sekundær artikulasjon i boken, men de ulike typene er omtalt ulike steder i boken. Sekundær artikulasjon er når lyder produseres med et *primært* lukke mellom fremre del av tunga og tannryggen samtidig med at et sekundært lukke finner sted lengre bak i munnhula, f.eks. palatalisert [t] som illustreres ved tegnet [t̟] (IPA fra 1993). Palatalisering er omtalt under avsnittet "Palatalisert l" (s. 128). Her sier forfatteren at "Det at en lyd er palatalisert betyr at tungeroten ligger an mot den harde gane" (sitat). Hvordan skal noen kunne lage denne type lyd når det ikke sies noe om at det dreier seg om to lukker? Forfatteren opplyser om hvor i landet "Palatalisert l" forekommer uten i det hele å gi en forklaring på forskjellen mellom en palatal l og en palatalisert l, som artikulatork sett er ulike. En nord-norsk dialekt som Tromsøsmål har palatal l, fonetisk representert ved [ʎ]. Nasalisering er tatt med om en skal gå etter overskriften "Nasalering (neselyd)" (s.109). I avsnittet uttales følgende at "/t/ og /d/ eksploderer alltid ut igjennom munnen, bortsett fra når de kommer foran /n/ på slutten av et ord". Dette er ikke nasalisering, men nasal eksplosjon! Nasalisering er hva som oppstår ved f.eks. vokalproduksjon når luften slippes ut gjennom nesehula samtidig som ut gjennom munnen og det oppstår en 'nasalisert vokal', som [ã]. Labialisering er ikke beskrevet.

Bak i boken er det tatt med noen tillegg som bl.a. omfatter tonelag. Det er underlig at tonelag, som er et spesielt trekk ved norsk på linje med svensk, ikke er viet plass på et mer sentralt sted i boken. I bokens tillegg III (s. 215) gis det en kort beskrivelse av de "to tonelagene i norsk" (sitat), representert ved det som antas å være standard østnorsk uten at det klargjøres. Det kommer heller ikke klart frem at det ikke finnes étt sett med tonelagsrealisasjoner i norsk,

men at de tonale kurvene er ulike fra dialekt til dialekt. Forfatteren sier at " Tonelagene finnes og er meningsbærende i mesteparten av landet" (sitat). Tonelag er aldri meningsbærende (!) det er meningsskillende når et to- eller flerstavellesord står i opposisjon til et annet på grunn av tonale variasjoner.

De rim, dikt og tekster som presenteres gjennom hele boken er i stor grad laget av forfatteren, og de oppfattes dessverre både som dårlige og uinteressante. Spesielt med tanke på at boken også henvender seg til fremmedspråklige burde det presenteres smakebiter fra seriøs norsk litteratur, litteratur som kan vise de ulike sidene ved norsk kultur.

Eksempler på overskrifter som illustrerer forfatterens muntlige framstillingsform er "Ikke svelg tunga", "Ikke svelg tunga når du sier /k/ og /g/", "Hvis tunga er for smal", "Vokalene skal ikke gå ut gjennom nesa", "Ikke smil når du sier /v/", "Det skal ikke snike seg inn en mellomlyd", "Ikke heng deg opp i et krampesmil", "Si en /j/ og 'skru av' stemmebåndene", "Lukk opp /k/-lyden" og "Still leppene inn etter vokallyden". Slike overskrifter er for upresise og uheldige å bruke for å illustrere fonetiske forhold, og noen vil kunne gi et helt feil bilde av lydproduksjon.

"Norsk språklydlære" er bokas område, men den norske dialektfloraen er dårlig representert, og det som er tatt med er ikke framstilt på en strukturert måte. De områdene som ikke dekkes av "standard østnorsk" nevnes i enkelttilfeller i tilknytning til noen lyder, som 'skarre-r' og 'palatalisert l'. Mange forklaringer bærer preg av å være skrevet i forhold til arbeid med døve, noe litteraturlisten også gir et bilde av. Men i følge bokens målsetninger er ikke døve pekt ut som en overordnet målgruppe, tvert imot sies det at bare man kan lese norsk tekst, skal man kunne ha nytte av boken. Hele avsnitt gjentas med korte mellomrom og rekkefølgen opplysninger presenteres i, og hvor de plasseres i forhold til hverandre, gir et rotet inntrykk.

Alle faktorene som her er nevnt er med på å gi boken et amatørmessig og lite troverdig preg, og gjør sitt til at den slett ikke er noe lettlest alternativ.

Hvordan kan boken være et bra "oppslagsverk i logopedtricks" (sitat) og et bra "Læremiddel med artikulasjonsøvelser for elever der det måtte passe" (sitat), når den fonetiske basisen ikke er bra? Det er beklagelig at krefter i det logopediske miljø ikke ser bokens svake sider, men oppfatter den som et bra supplement til artikulasjonstrening, om en skal tro Helga Synøve Kasenes omtale i 'Norsk tidsskrift for logopedi' nummer 3, september 1997. Hun mener "boken er et funn for alle oss som daglig skal lære små og store mennesker å prate RENT" (sitat) og hun anbefaler Skaugs bok som et supplement til alt annet logopedene har om artikulasjonstrening. Det er også beklagelig at et seriøst forlag som Cappelen Akademiske Forlag har gitt ut boken, som ikke svarer til de forventningene som ligger i dens målsetninger, det å være en alternativ lærebok i lydlære samtidig som den skulle være en veiledning både for logopeder og elever. På bakgrunn av dette frarådes bruken av boken.